

بررسی دیدگاه های نویسندگان صحاح سته درباره زیارت قبور

سید اید سسی^۱

چکیده

امروزه مساله زیارت قبور، موضوعی جنجال برانگیز در میان مسلمانان است. از سوی دیگر، حدیث می تواند منبعی مطمئن برای پایان دادن به این بحث باشد. گردآوری احادیث پیامبر و تحقیق در آن ها در میان اهل سنت دورانی پر فراز و نشیب از سر گذراند که مهم ترین خروجی آن شش کتاب بود؛ که به کتب سته معروف شدند. این کتب به عنوان معتبرترین و مورد توجه ترین کتب حدیثی اهل سنت، به صورت منبعی بسیار مهم برای استخراج احکام در آمدند. هدف این پژوهش تبیین نظر کتب شش گانه درباره زیارت قبور است. در این پژوهش که به روش اسنادی- تحلیلی و با مراجعه به منابع اصلی یعنی خود کتب سته صورت گرفت؛ این نتیجه به دست آمد؛ که در صحیح بخاری چیزی درباره زیارت نیامده اما در پنج کتاب دیگر عموماً با زیارت قبور موافقت شده است. پس در مجموع می توان گفت این کتب با زیارت قبور موافقت دارند. همچنین این نتیجه به دست آمد که مطابق گزارش این منابع، زیارت قبور در ابتدا ممنوع بوده، ما پس از مدتی مجاز اعلام شده و حتی بدان امر شده است.

واژگان کلیدی: زیارت قبور، کتب سته، صحاح سته، صحیح بخاری، صحیح مسلم

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱. دکترای تاریخ اسلام، دبیر تاریخ آموزش و پرورش منطقه ۱۹ تهران، amirmousavi13253@gmail.com

مقدمه

یکی از مسائلی که امروزه بحث بر سر آن در میان مکاتب اسلامی در جریان است؛ مساله حکم زیارت قبور می باشد. به طور اخص می توان گفت این مساله که معمولا از طرف سلفی ها مطرح شده و علیه مکاتب دیگر به کار گرفته می شود؛ به یکی از عوامل تفرقه‌مسلمانان تبدیل شده است. بنابراین از این منظر، حل این مساله می تواند به کاهش تفرقه‌مسلمانان کمک کرده و به تقریب مذاهب اسلامی کمک نماید. بر همین مبنا این پژوهش بر آن است تا به بررسی این مساله از دیدگاه کتب حدیثی معتبر اهل سنت بپردازد.

حدیث و روایت آن، جزو اولین معارفی بود؛ که در میان مسلمانان متداول شد. الگو بودن پیامبر برای جامعه اسلامی (احزاب، ۲۱) سبب شد تا اصحاب آن حضرت به گفتار و کردار ایشان تاسی جویند و سنت او را در میان خود، نقل و برای آیندگان روایت کنند. گزارش و شرح چگونگی حالات و رفتار پیامبر (ص)، نحوه زندگی و معاشرت، جنگ و صلح، هجرت و ماجراهای وابسته به آن، حکمرانی و قضاوت های رسول خدا و خلاصه، هر آنچه به نوعی به زندگی آن حضرت مربوط بود، مورد توجه مسلمانان قرار داشت. این گزارش ها همگی تحت عنوان « حدیث » نقل می شد و در واقع حدیث، عنوانی کلی برای همه اخباری بود؛ که به همان اندازه که به فقه و احکام مربوط می شد؛ به سیره و تاریخ نیز تعلق داشت (صحرايي، ۱۳۸۶، ص ۴۲). به صورت مختصر، می توان حدیث را علم اقوال، اعمال و احوال رسول الله نامید (سیوطی، بی تا، ج ۱، ص ۲۷).

گردآوری احادیث اسلامی، چند دوره را از سرگذراند. اما به تدریج شش کتاب در میان کتب حدیثی اهل سنت بیشتر مورد توجه قرار گرفت و برای نخستین بار محمد بن طاهر مقدسی اصطلاح کتب شش گانه را برای آن ها به کار برد. (المقدسی، بی تا، ص ۵). گاه بدان ها صحاح سته نیز گفته می شود؛ اما صحاح سته اصطلاح غلط رایجی است؛ که درست آن کتب سته (شش گانه) می باشد؛ چرا که از این کتب تنها دوتای آن یعنی صحیح مسلم و صحیح بخاری، صحیح بوده، دیگر کتب هم شامل احادیث صحیح و هم غیر صحیح (از نظر اهل سنت) می باشند. این کتب که بسیار مورد اعتماد اهل سنت و در واقع مورد قبول ترین کتب حدیثی در نظر آنان می باشند؛ عبارتند از:

۱- صحیح بخاری

۲- صحیح مسلم

۳- سنن ابی داود

۴- سنن ترمذی

۵- سنن نسائی

۶- سنن ابن ماجه (معارف، ۱۳۸۳، ص ۴۹).

از سوی دیگر زیارت قبور نیز از جمله آداب یا عباداتی است؛ که در طول تاریخ در بسیاری از فرهنگ ها وجود داشته و در دین اسلام نیز صبغه دینی داشته است. این صبغه دینی البته مخالفان و منتقدانی داشته که زیارت قبور را به جوهری از بت پرستی پیش از اسلام تشبیه می کرده اند (ابن عبدالوهاب، ۲۰۰۸، ص ۶۴). در تحقیق پیش رو تلاش بر پاسخ بدین سوال است که آیا انتقادات این منتقادات ریشه در منابع اصلی حدیثی اهل سنت دارد یا خیر؟

۱- نگاهی به تاریخ حدیث در اهل سنت

قسطلانی در ارشاد الساری شرح مختصری از میزان اهمیت حدیث و ابتدای تدوین آن را این گونه می نویسد:

حدیث نبوی اساس محکم دین و والاترین علم نزد صحابه و تابعان بوده است. نزد آنان بزرگترین شرف پس از حفظ قرآن، حفظ حدیث بود و به هرکس که از او حدیث بیشتری می شنیدند؛ احترام بیشتری می گذاشتند. پس رغبت بدان بیشتر و اراده ها در آموختن آن استوار شد؛ به گونه ای که راه های طولانی از شرق و غرب برای آموختن آن طی شده، و اموال بسیار در این راه صرف می شد. آنان بر حفظ کردن حدیث تکیه داشتند و به کتابت آن توجهی نداشتند. اما با گسترش اسلام و وسیع شدن قلمرو آن و متفرق شدن صحابه در سرزمین های مختلف و سپس مرگ آنان و پراکنده شدن پیروانشان، نیاز هر چه بیشتر به کتابت حدیث احساس شد. پس به کتابت پرداختند و شب و روز فکر خود را بدان مشغول داشته اموال خود را صرف آنان کردند تا مجموعه های منظم و شفاف ارائه دهند که قبله عالمیان باشد. اولین کسی که بدین کار فرمان داد عمر بن عبدالعزیز اموی بود که از می ترسید این علوم (موجود در احادیث) از بین برود. او در نامه ای به ابو بکر بن محمد معروف به ابن حزم نوشت در آنچه از حدیث رسول (ص) و سنتش وجود دارد بنگرد و آن را بنویسد؛ چرا که از مرگ علما و از بین رفتن علم می ترسد. پس نگارش حدیث آغاز شد از سوی محدثان آغاز شد. نوشته های ابتدایی اول تک نگاری هایی در باب موضوعات خاص بودند اما به تدریج علمای بزرگ حدیث ظهور کردند و نوشته های منظمی شکل گرفت که هر دسته از آنان تقسیم بندی خاصی داشت. برخی مسند ها را نوشتند. برخی دیگر احادیث را با اختلافات روات آنها آوردند... برخی تنها به احادیث صحیح پرداختند که اولین و مهم ترین آن ها صحیح بخاری بود. برخی سلسه راویان را حذف کردند... (القسطلانی، ۱۳۲۳، ج ۱، ص ۷).

اما اگر دوره بندی منظم تاریخ حدیث منظور باشد می توان آن را به شرح زیر ارائه داد:

۱- اولین دوره آن عصر پیامبر بود که در آن عده ای اقدام به نوشتن گفته های پیامبر نمودند. با این وجود در این دوره با توجه به ضعف اعراب آن دوره در کتابت، این حرکت چندان پر رنگ نبود؛ بلکه

بیشتر احادیث به خاطر سپرده می شد. (همان، ۱۳۸۸، ص ۶۶) خطیب بغدادی درباره این دوره می گوید احادیثی از پیامبر موجودند که کتابت حدیث در آن نهی شده و احادیث دیگری نیز هستند که بدان اجازه داده اند با این وجود کتابت حدیث در این دوره وجود داشت؛ و نظر ما این است؛ که این نهی به خاطر ترس از اختلاط این نوشته ها با قرآن بوده بنابراین در این کتابت تنها به ضروریات اکتفا می شده و صحابه درباره آن کراهت نشان می دادند. (خطیب بغدادی، بی تا، ص ۹۳)

۲- دومین دوره تاریخ حدیث، با عصر خلفای راشدین آغاز می شود. در این دوره خلفای اولیه رسمی را بنیان نهادند که تا حدود یک قرن پس از آنان ادامه یافت. این رسم، مخالفت با نگارش حدیث و حتی تا حدی روایت آن بود. دلایلی از جمله ترس از اختلاف، ترس از نسبت دادن دروغ به پیامبر و ترس از رها شدن قرآن برای این امر عنوان می شد (معارف، ۱۳۸۳، ص ۴۲). در این دوره اگر چه کتابت حدیث به شدت کاهش یافت؛ اما توجه به حدیث و نقل شفاهی آن همچنان ادامه داشت (صحرائی، ۱۳۸۸، ص ۶۷).

۳- دوره سوم دوره آغاز توجه رسمی به حدیث و آزادی کتابت آن است. این دوره با فرامین عمر بن عبدالعزیز، خلیفه اموی در اواخر قرن اول هجری آغاز می شود. بدین ترتیب کتابت حدیث به تدریج آغاز شد. با این وجود حدیث نگاری در این دوره با آهنگی کند و نامنظم آغاز شد. اما با فروپاشی سلسله بنی امیه توجهات بدین امر بسیار بیشتر شد.

۴- این مرحله که از اواخر قرن دوم هجری آغاز می شود را می توان مرحله مسند نگاری نامید. در این دوره مجموعه های حدیثی منظمی بزرگی تحت عنوان مسانید شکل گرفت که تلاش داشت آنچه از احادیث پیامبر در دست بود را ارائه دهد.

۵- مرحله پنجم مرحله گزینش و تنقیح احادیث است که در آن مجموعه های مختصرتری شکل گرفت که بیشتر بر صحیح بودن احادیث تاکید داشتند. این دوره به لحاظ تاریخی نیمه دوم قرن سوم و اوایل قرن چهارم را در بر می گیرد. در این دوره کتب شش گانه مورد اعتماد اهل سنت نگاشته شدند. با این وجود کار گزینش و تنقیح اخبار را عده دیگری از محدثان با تاکید بر احادیثی که در کتب ششگانه نیامده بود تا قرن پنجم ادامه دادند (معارف، ۱۳۸۳، ص ۴۷-۴۰). این دوره در واقع دوره طلایی گردآوری و ارائه حدیث به شمار می آید. (احمدیان، بی تا، ص ۱۰۶).

۶- از اواخر قرن پنجم به بعد کتاب مستقلی در متون احادیث و مشتمل بر احادیثی که قبلاً روایت نشده بودند؛ تالیف نگردید. هر کتابی که پس از آن در زمینه حدیث نوشته شده است؛ جزو متعلقات وملحقات کتب اصلی و قدیمی بود. از این زمان به بعد دیگر پیشوایان و علمای حدیث از قبول احادیثی که نزد محدثان سابق نبود خودداری کردند (احمدیان، بی تا، ص ۱۰۶).

این کتاب نوشته محمد بن اسماعیل بخاری می باشد. او در سال ۱۹۴ در بخارا دیده به جهان گشود. در راه آموختن، سفرهای بسیاری به شهرهای خراسان، عراق، حجاز، شام، مصر و جزیره^۱ انجام داد و بیش از هزار تن از بزرگان حدیث این مناطق را ملاقات نمود. کتاب او حاصل شانزده سال تلاش وی است. او در سال ۲۵۶ درگذشت (ذهبی، ۲۰۰۶، ج ۱۰، ص ۸۷-۸۳).

ابن خلدون او را امام محدثان عصر خویش دانسته است (ابن خلدون، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۵۵۹). صحیح بخاری معتبرترین کتاب در میان کتب شش گانه می باشد (ذهبی، ۲۰۰۶، ج ۱۰، ص ۸۵) گفته می شود که بخاری کتاب صحیح را از روی ششصد هزار حدیث نوشته و آن را بر علی بن مدینی، احمد بن حنبل، یحیی بن معین و غیره عرضه کرد، همه اینان همه احادیث کتاب او را صحیح دانسته و مورد تحسین قرار دادند بغیر از چهار حدیث (صالحی، ۱۳۹۴، ص ۷۴). تعداد احادیث موجود در این کتاب بیش از چهار هزار می باشد (بخاری، ۱۴۲۲، ج ۹، ص ۶۲) که تعداد زیادی از این احادیث تکراریند. ابن صلاح شهرزوری معتقد است با حذف احادیث تکراری، تعداد واقعی احادیث این کتاب به حدود چهار هزار حدیث می رسد (ابن صلاح، ۱۹۸۶، ص ۲۰). در صحیح بخاری هیچ حدیثی در خصوص زیارت وجود ندارد.

۳- صحیح مسلم

نویسنده این کتاب، مسلم بن حجاج نیشابوری نام دارد. او در حدود سال ۲۰۶ به دنیا آمد و در طول عمر خود سفرهای بسیاری به حجاز، عراق، شام و مصر انجام داد تا دانش حدیثی خود را گسترش دهد. (ابن خلکان، ۱۹۹۴، ج ۵، ص ۱۹۴). مهم ترین حاصل تلاش های او تالیف این کتاب، مشتمل بر دوازده هزار حدیث بود که در پانزده سال صورت گرفت. او در سال ۲۶۱ در نیشابور درگذشت (الذهبی، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۱۲۵)

در اهمیت این کتاب باید گفت امام نووی از پیشوایان بزرگ حدیث اهل سنت میگوید: امت بر صحت دو کتاب صحیح: مسلم و بخاری اجماع کرده اند، و عمل به احادیث آن دو کتاب را واجب دانسته اند (النووی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۱۴).

در صحیح مسلم درباره زیارت، دو حدیث ذکر شده است. اولین این احادیث از قول پیامبر (ص) آمده است: «من شما را از زیارت قبور منع کرده بودم؛ اما از این پس آن ها را زیارت کنید». این حدیث در کتاب مسلم در دو موضع تکرار شده است (مسلم، بی تا، ج ۲، ص ۶۷۲ و ج ۳، ص ۱۵۶۳). حدیث بعدی چنین مضمونی دارد که پیامبر فرموده است: «اذن زیارت قبر مادرم را از خداوند گرفتم پس شما نیز قبور را زیارت کنید که مرگ را به یاد می آورند» (همان، بی تا، ج ۲، ص ۶۷۱).

۱. بین النهرین شمالی که در گذشته حد فاصل عراق، شام و ارمنستان به شمار می آمد. امروزه تقریباً با موصل و دیار بکر مطابقت دارد.

بنابراین می توان گفت نظر صحیح مسلم درباره زیارت آن است که این عمل نه تنها مجاز است؛ بلکه مفید نیز می باشد؛ چرا که یاد آورنده مرگ است. به همین دلیل نیز پیامبر (ص) نه تنها آن را مجاز دانسته بلکه بدان فرمان داده است. نکته دیگر که از این احادیث برداشت می شود؛ آن است که این عمل، ظاهراً ابتدا مجاز نبوده اما بعد ها حکم آن تغییر کرده است.

۳- سنن ابی داود

نویسنده این کتاب ابو داود سلیمان بن اشعث ازدی سجستانی نام دارد. او در سال ۲۲۰ به دنیا آمد و در مدت عمر خود چون بسیاری دیگر از حدیث آموزان سفرهای بسیاری به خراسان، عراق، حجاز، شام، مصر و جزیره انجام داد و سرانجام در سال ۲۷۰ در بصره ترک جهان نمود (ابن خلکان، ۱۹۰۰، ج ۲، ۴۰۴).

سنن ابی داود که مشتمل بر ۵۲۷۴ حدیث است (ابو داود، ۲۰۰۹، ج ۷، ص ۵۴۴)؛ در میان اهل سنت از چنان جایگاهی برخوردار است؛ که برخی از اصولیون آنان اطلاع از این کتاب را برای فتوا و اجتهاد کافی دانسته اند (رشید رضا، ۱۹۹۰، ج ۵، ص ۱۷۱).

در این کتاب در چندین موضع به مساله زیارت اشاره شده است. در حدیث اول پیامبر می فرماید: « شما را از زیارت قبور منع کرده بودم؛ اما از این پس آن ها را زیارت کنید که در زیارت آن ها یادآوری است. » (ابو داود، ۲۰۰۹، ج ۳، ص ۲۱۸ و ۳۳۲). حدیث دوم نیز همین حدیث است تنها به جای کلمه یادآوری، یادآوری مرگ به کار رفته است. چنان که مشاهده می شود این حدیث همان حدیثی است که در صحیح مسلم نیز تکرار شده بود.

در حدیث بعدی آمده است که پیامبر زنان زیارت کننده قبور و برپا کنندگان مسجد بر آن ها و گذارندگان چراغ بر آن ها را لعنت کرده است (همان، ۲۰۰۹، ج ۲، ص ۲۱۸). اما سه حدیث دیگر در روا بودن زیارت قبور و یا فرمان پیامبر (ص) بدان آمده است. در یکی گفته شده که پیامبر (ص)، قبور شهدا را زیارت می کرده اند (همان، ۲۰۰۹، ج ۲، ص ۲۱۹)؛ در دیگری آمده که ایشان بر قبر یکی از متحدانشان نیز نماز خوانده اند (همان، ۲۰۰۹، ج ۲، ص ۲۱۹) و در یکی دیگر آمده که پیامبر فرموده اند هر کس به مدینه باز می گردد؛ پیش از ورود به شهر، ابتدا در گورستان نماز بخواند (همان، ۲۰۰۹، ج ۲، ص ۲۱۹).

حدیث دیگری از قول پیامبر می گوید که : « هیچ کس بر من (در هنگام زیارت قبرم) سلام نمی کند؛ مگر آن که خداوند این سلام را به روحم می رساند؛ تا پاسخ سلام او را بدهم » (همان، ۲۰۰۹، ج ۲، ص ۲۱۸).

چنان که در بالا آمد احادیث سنن ابی داود نیز موافق زیارت هستند جز یک مورد که می گوید پیامبر زنان زائر قبور و گذارنده بنا یا چراغ بر آن را لعنت کرده است.

۱. قبرستان مدینه در سر راه ورود به مدینه قرار داشته است.

۳- سنن ترمذی

این کتاب نوشته ابو عیسی محمد بن عیسی بن سوره می باشد. او که از شاگردان بخاری بود؛ به تقوا و پرهیزکاری شهره بود. در سال های زیادی از عمر خود نابینا بود و گفته می شد این نابینایی به خاطر گریه زیاد او از ترس خدا روی داده است. درگذشت او در سال ۲۷۹ در ترمذ اتفاق افتاد (الذهبی، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۱۵۵).

تعداد احادیث این کتاب پنج هزار بوده (احمدیان، بی تا، ص ۱۰۴) و از ویژگی های آن این است؛ که در آن به ملاحظات نقدآورده شده و مواضع خلاف بین مذاهب را در این کتاب بیان شده است (صالحی، ۱۳۹۴، ص ۱۳۵).

در سنن ترمذی علاوه بر ذکر احادیث، توضیحاتی نیز درباره آن ها آمده است. در این کتاب دو حدیث درباره زیارت همراه با توضیحات آن ها آمده است. حدیث اول از قول پیامبر (ص) می گوید: « شما را از زیارت قبور منع کرده بودم؛ اما به من اذن زیارت قبر مادرم داده شد؛ پس شما نیز از این پس قبور را زیارت کنید؛ که یادآوری برای آخرت هستند.» ترمذی در توضیح این حدیث می گوید اهل علم چون ابن مبارک و شافعی و احمد و اسحق در زیارت قبور اشکالی نمی دیدند (ترمذی، ۱۹۷۵، ج ۲، ص ۳۶۱).

این حدیث و توضیح ترمذی درباره آن حاوی چند نکته است. اول آن که به نظر می رسد این حدیث ترکیبی از دو حدیثی باشد که پیش از این در دو کتاب مسلم و ابی داود بدان ها اشاره شد. دوم آن که این حدیث نیز بیان گر آن است که زیارت قبور در ابتدا ممنوع بوده اما بعد ها حکم آن تغییر کرده است. نکاتی که از توضیح ترمذی دریافته می شود نیز یکی این است که جمعی از بزرگان اهل سنت در زیارت اشکالی نمی دیده اند و نکته دیگر آن است؛ که حتما در آن زمان نیز زیارت قبور مخالفان سرسختی داشته که ترمذی نیاز دیده برای اثبات عدم اشکال در زیارت قبور، نظر کسانی را به عنوان شاهد ارائه دهد.

حدیث دیگر نیز مشابه حدیث ابو داود است. در این حدیث نیز لعن شدن زنان زیارت کننده قبور توسط پیامبر (ص) آمده است. اما در اینجا نیز ترمذی به روش خود توضیحاتی ارائه داده است. او می گوید برخی از اهل علم معتقدند این لعنت قبل از رخصت دادن کلی زیارت قبور بوده، اما برخی دیگر معتقدند این امر به دلیل کم صبری و شدت زاری زنان، کراهت دارد (همان، ۱۹۷۵، ج ۲، ص ۳۶۳).

۴- سنن نسائی

نوشته ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب نسائی خراسانی می باشد. او در سال ۲۵۰ در مصر متولد شد. پس از سال ها سفر و شاگردی در خراسان، عراق، حجاز، شام و جزیره سرانجام در مصر اقامت گزید. یک سال پیش از مرگش مصر را نیز ترک و در فلسطین در گذشت (الذهبی، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۱۹۴) روایت دیگری مرگ او را در مسیر دمشق به مکه ذکر کرده و می گوید او در برابر درخواست مردم

دمشق حاضر نشد حدیثی در فضیلت معاویه بگوید (و یا حتی چیزهایی در مذمت او گفت) در نتیجه از مردم کتک خورد و چون حال خود را وخیم یافت درخواست کرد او را به سمت مکه ببرند اما در راه در گذشت (الذهبی، ۲۰۰۶، ج ۱۱، ص ۸۲).

نسائی در آغاز کتاب مفصلی از احادیث پیامبر - صلی الله علیه و سلم- را تألیف نمود و آن را «السنن الکبری» نامید و به عنوان ارمغان برای فرمانروای رمله (یکی از شهرهای فلسطین) فرستاد و چون فرمانروا از نسائی پرسید آیا همه روایات این کتاب احادیث صحیح است؟ نسائی در جواب گفت: در این کتاب احادیث صحیح و احادیث حسن و احادیث نزدیک به این دو نوع گردآوری شده است، فرمانروای رمله از او خواست که در یک کتاب مستقل تنها احادیث صحیح را استخراج کند، نسائی به این کار مبادرت نمود و پس از تلخیص سنن کبری و جدا کردن احادیث صحیح، آن را «مجتبی» نامید (احمدیان، بی تا، ص ۹۳).

این کتاب دارای ۵۷۵۸ حدیث است (نسائی، ۱۹۸۶، ج ۸، ص ۳۳۶) و در صحیح بودن احادیث باید گفت این حجر معتقد است این کتاب پس از صحیح بخاری و مسلم به لحاظ صحت احادیث، مقام سوم را دارد (ابن حجر عسقلانی، ۱۹۸۴، ج ۱، ص ۴۸۴).

پنج کتابی که تا اینجا معرفی شد از امهات کتب حدیث و سنت و مشهورترین آنها هستند (ابن خلدون، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۵۵۹).

در سنن نسائی در دو موضع به موضوع زیارت قبور پرداخته شده است. در یک جا آمده که پیامبر فرموده اند: «شما را از زیارت قبور نهی کرده بودم؛ اما از این پس آن‌ها را زیارت کنید» (نسائی، ۱۹۸۶، ج ۴، ص ۸۹) و در جای دیگر آمده که پیامبر فرموده اند: «شما را از زیارت قبور نهی کردم؛ اما از این پس هر کس می‌خواهد می‌تواند قبور را زیارت کند» (نسائی، ۱۹۸۶، ج ۴، ص ۹۰). چنان که ملاحظه می‌شود هر دوی این احادیث در جواز زیارت قبور متفقند جز آن که حدیث اول بدین کار امر نموده است.

۵- سنن ابن ماجه

از همان آغاز در مورد این که کدام کتاب باید در رتبه ششم قرار گیرد؛ اختلافاتی وجود داشته است. به باور برخی موطای مالک مقدم بر سنن ابن ماجه و نسبت به آن ارجحیت دارد. برخی نیز سنن دارمیرا راجح تر از سنن ابن ماجه دانسته اند اما این گفتار و رفتارها یا از اهمیت سنن ابن ماجه استوعاقبت این کتاب بود که از نظر اکثریت در رتبه ششم قرار گرفت (احمدیان، بی تا، ص ۱۰۸). سنن ابن ماجه مشتمل بر ۴۳۴۱ حدیث می‌باشد (ابن ماجه، بی تا، ص ۴۳۴۱).

نویسنده این کتاب ابو عبدالله محمد بن یزید القزوینی ابن ماجه الربعی از حافظان و مفسران بزرگ و دارای کتب سنن، تفسیر، تاریخ و حدیث می‌باشد. او متولد سال ۲۹۰ و در گذشته به سال ۲۰۹ و در گذشته به سال ۲۷۳ می‌باشد (الذهبی، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۱۵۵).

در سنن ابن ماجه سه حدیث درباره زیارت قبور وجود دارد. حدیث اول از قول پیامبر آورده: قبور را زیارت کنید که یادآور آخرت است. (ابن ماجه، بی تا، ج ۱، ص ۵۰۰ و ۵۰۱). این حدیث که در چند کتاب دیگر نیز آمده بود در دو موضع آورده شده است. حدیث بعدی نیز که مشابه برخی احادیث قبلی است؛ از این قرار است: «پیش از این شما را از زیارت قبور نهی کرده بودم؛ از این پس قبور را زیارت کنید که باعث پرهیزکاری دنیا و یادآوری آخرت می شود.» (همان، بی تا، ج ۱، ص ۵۰۱). حدیث دیگر حاکی از آن است که پیامبر به زیارت قبور رخصت داد. نکته جالب آن این است که کلمه رخصت در زبان عربی معمولاً برای انجام کارهایی به کار می رود که پیش از آن ممنوع بوده اند (ابن ماجه، بی تا، ج ۱، ص ۵۰۰).

نتیجه

کتاب سته معتبرترین کتب حدیثی اهل سنت و از منابع مهم استخراج احکام این مذهب می باشند. در پی جستجوی نظر این منابع درباره یکی از جنجال برانگیزترین مباحث تاریخ اسلام یعنی زیارت قبور، این نتیجه به دست آمد؛ که از شش منبع مورد بحث، لاقلاً پنج منبع، نظر نسبتاً مساعدی به زیارت قبور داشته اند. اگر توضیحات ترمذی در خصوص دلایل لعن زنان زائر توسط پیامبر پذیرفته آید؛ این نظر باز هم مساعد تر می شود. تنها یکی از این شش منبع یعنی صحیح بخاری در مبحث زیارت، سکوت اختیار کرده است. پس می توان گفت در کل، هیچ گونه مخالفت قاطعی با زیارت قبر در این منابع مشاهده نشده، بلکه تشویق بدان به کرات دیده می شود.

اما در بررسی این منابع، یک نتیجه فرعی نیز به دست آمد؛ که بسیار حائز اهمیت است. این نتیجه از این قرار است؛ که اکثر این منابع گزارش داده اند؛ که زیارت قبور ابتدا ممنوع بوده، اما پس از مدتی مجاز شمرده شده و حتی بدان دستور داده شده است. توجه به این امر می تواند رهنمون دستیابی به ریشه برخی از سوء تفاهات در خصوص زیارت قبور باشد. بدین معنی که این احتمال وجود دارد؛ که مخالفان زیارت قبور به احادیث و روایاتی استناد داشته باشند؛ که در دوران ممنوعیت زیارت قبور صادر شده اند و به احادیث بعدی توجه ننموده اند. به بیان دیگر، مخالفان، طبیعت مرحله ای یا ناسخ و منسوخ احادیث را منظور نداشته و یا حتی دست به گزینشی در احادیث زده اند؛ که با طبع و اندیشه آنان سازگارتر بوده است. چنان چه چنین چیزی اتفاق افتاده باشد؛ این امر با توجه به دانسته شدن نظر مهم ترین منابع حدیثی در این خصوص به هیچ وجه پذیرفتنی نیست. چرا باید احادیث این کتب معتبر کنار گذاشته شده و به احادیثی غیر از این کتب استناد شود که از نظر درجه سندیت به هیچ وجه با اینان قابل مقایسه نیستند و خود مخالفان نیز به اعتبار آن ها معترفند؟ مطلب دیگری که در خصوص تغییر حکم زیارت (با فرض صحت آن) می توان حدس زد؛ این است؛ که اگر چنین تغییری صورت گرفته باشد حتماً با شرایط روز مطابقت داشته است. بدین معنی که احتمالاً در اوایل اسلام که هنوز ریشه های روحیه بت پرستی به طور کامل محو نشده بود؛ پیامبر

(ص) چنین صلاح دیده اند که از زیارت قبور پرهیز شود تا مشابهتی به برخی رسوم جاهلی و بت پرستی، برداشت نشود. اما زمانی که عقاید اسلامی راسخ گشته و احتمال بازگشت بت پرستی به طور کامل از میان رفته؛ پیامبر(ص) از انجام این عمل خیر یادآوری کننده آخرت، نه تنها ممانعت نکرده، بلکه بدان فرمان داده اند. چنان چه چنین چیزی روی داده باشد؛ باز هم عقاید مخالفان زیارت پذیرفتنی نیست؛ چرا که مسلمانان در تاریخ خود، پس از پیامبر(ص) تاکنون هیچ گاه در خطر بازگشت به بت پرستی قرار نداشته اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

منابع فارسی

- قرآن کریم
- احمدیان، عبدالله، (بی تا)، تاریخ حدیث و ضبط و ثبت احادیث، بی جا، سنی بوک.
- صالحی، محی الدین، (۱۳۹۴)، شرح حال و زندگی اصحاب کتب سته، بی جا، عقیده.
- صحرائی اردکانی، (۱۳۸۶)، پیوند تاریخ حدیث در میان مسلمین، علوم حدیث، شماره ۴۴، صص ۴۱-۵۸.
- معارف، مجید، (۱۳۸۳)، درآمدی بر تاریخ حدیث اهل سنت، پژوهش دینی، شماره هفتم، صص ۵۶-۳۷.

منابع عربی

- ابن الصلاح، (۱۹۸۶)، معرفه انواع علوم الحدیث (مقدمه ابن الصلاح)، تحقیق نور الدین عتر، بیروت، دار الفكر المعاصر.
- ابن حجر عسقلانی، (۱۹۸۴)، النکت علی کتاب ابن الصلاح، ج ۱، تحقیق ربیع بن هادی المدخلی، المدینه، عماده البحث العلمی بالجامعه الاسلامیه.
- ابن خلدون، (۱۹۸۸)، العبر و دیوان المبتدأ و الخبر، ج ۱، تحقیق خلیل شحاده، بیروت، دار الفكر.
- ابن خلکان، (۱۹۰۰)، وفيات الاعیان و انباء ابناء الزمان، ج ۲، تحقیق احسان عباس، بیروت، دار صادر.
- ابن خلکان، (۱۹۹۴)، وفيات الاعیان و انباء ابناء الزمان، ج ۵، تحقیق احسان عباس، بیروت، دار صادر.
- ابن عبدالوهاب، (۲۰۰۸)، محمد، کتاب التوحید، مصر، مکتبه عباد الرحمن، الطبعة الاولى.
- ابن ماجه، السنن، (۲۰۰۹)، ج ۱، بی جا، دار الرساله العالمیه.
- ابو داود، (۲۰۰۹)، السنن، ج ۲، تحقیق شعیب الارنؤوط و محمد کامل قره بللی، بی جا، دار الرساله العالمیه.
- ابو داود، (۲۰۰۹)، السنن، ج ۳، تحقیق شعیب الارنؤوط و محمد کامل قره بللی، بی جا، دار الرساله العالمیه.
- ابو داود، (۲۰۰۹)، السنن، ج ۷، تحقیق شعیب الارنؤوط و محمد کامل قره بللی، بی جا، دار الرساله العالمیه.
- بخاری، (۱۴۲۲)، صحیح بخاری، ج ۹، تحقیق محمد زهیر بن ناصر الناصر، بی جا، دار طوق النجاه.
- ترمذی، (۱۹۷۵)، السنن، ج ۲، تحقیق و تعلیق احمد محمد شاکر، مصر، شرکه و مطبعه مصطفی البابی الحلبی.
- خطیب بغدادی، (بی تا)، تقييد العلم (بی تا)، بیروت، احیاء السنه النبویه.

- الذهبی، شمس الدین، (۲۰۰۶)، سیر اعلام النبلاء، ج ۱۱، القاہرہ، دار الحدیث.
- الذهبی، شمس الدین، (۱۹۹۸)، تذکرہ الحفاظ، ج ۲، بیروت، دار الکتب العلمیہ.
- رشیدرضا، محمد، (۱۹۹۰)، تفسیر المنار، ج ۵، بی جا، الهیئۃ المصریہ العامہ للکتاب.
- سیوطی، جلال الدین، (بی تا)، تدریب الراوی فی شرح تقریب النوای، (بی تا)، تحقیق ابوقتینہ نظر محمد فارابی، بی جا، دار طیبه.
- القسطلانی، احمد بن محمد، (۱۳۲۳)، ارشاد الساری لشرح صحیح البخاری، مصر، المطبعہ الکبری الامیریہ.
- مسلم، (بی تا)، المسند الصحیح المختصر، ج ۱، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- مسلم، (بی تا)، المسند الصحیح المختصر، ج ۲، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- مسلم، (بی تا)، المسند الصحیح المختصر، ج ۳، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- المقدسی، محمد بن طاهر، (بی تا)، شروط الائمه الستہ، تحقیق محمد زاهد الکوثری، القاہرہ، المکتبہ الازہریہ للتراث.
- نسائی، (۱۹۸۶)، المجتبی من السنن (السنن الصغری)، ج ۴، تحقیق عبدالفتاح ابوغده، حلب، مکتبہ المطبوعات الاسلامیہ.
- نسائی، (۱۹۸۶)، المجتبی من السنن (السنن الصغری)، ج ۸، تحقیق عبدالفتاح ابوغده، حلب، مکتبہ المطبوعات الاسلامیہ.
- النووی، (۱۳۹۲)، المنہاج شرح صحیح مسلم بن حجاج، ج ۱، بیروت، دار احیاء التراث العربی.